

RANG-TUS BILDIRUVCHI SIFAT LEKSEMALARNING INGLIZ VA O'ZBEK
TILLARIDAGI LINGVOKULTUROLOGIK TALQINI

Kimsanbayeva Diyorahon Butabek qizi

Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti Magistratura Lingvistika-Ingliz tili yo'nalishi
1-kurs 25-03-guruh talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20334818>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillarida rang-tus bildiruvchi sifat leksemalarning lingvokulturologik xususiyatlari qiyosiy aspektda tahlil qilinadi. Rang bildiruvchi leksemalarning semantik maydoni nafaqat real borliqdagi ranglarni ifodalash, balki har bir xalqning madaniy tafakkuri, milliy dunyoqarashi va qadriyatlar tizimi bilan chambarchas bog'liq ekani asoslanadi. Tadqiqot jarayonida "white/oq", "black/qora", "red/qizil", "green/yashil" kabi asosiy ranglar misolida ularning ingliz va o'zbek madaniyatidagi ramziy ma'nolari, frazeologik birliklardagi qo'llanilishi hamda konnotativ xususiyatlari yoritiladi. Shuningdek, rang leksemalarining metaforik kengayishi, madaniy stereotiplar shakllanishidagi roli va lingvokulturologik kod sifatidagi ahamiyati ochib beriladi. Maqola natijalari ikki til tizimidagi rang konseptining umumiy va farqli jihatlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: rang-tus, sifat leksema, lingvokulturologiya, qiyosiy tahlil, semantika, konnotatsiya, metafora, milliy madaniyat, frazeologizm, lingvokulturologik kod.

Annotation. This article examines the linguocultural features of color adjective lexemes in English and Uzbek languages from a comparative perspective. It is argued that the semantic field of color terms goes beyond the physical perception of colors and reflects the cultural worldview, national mentality, and value system of each linguistic community. The study analyzes key color terms such as "white/oq," "black/qora," "red/qizil," and "green/yashil," focusing on their symbolic meanings, usage in phraseological units, and connotative properties in both English and Uzbek cultures. Furthermore, the research highlights the metaphorical extension of color lexemes, their role in shaping cultural stereotypes, and their function as linguocultural codes. The findings contribute to identifying both universal and culture-specific features of color conceptualization in the two languages.

Keywords: color terms, adjectives, linguoculturology, comparative analysis, semantics, connotation, metaphor, national culture, phraseology, linguistic code.

Аннотация. В данной статье рассматриваются лингвокультурологические особенности цветообозначающих прилагательных в английском и узбекском языках в сравнительном аспекте. Показано, что семантическое поле цветовых лексем выходит за рамки физического восприятия цвета и тесно связано с культурным мировоззрением, национальным мышлением и системой ценностей каждого народа. В исследовании анализируются основные цветовые единицы, такие как «white/oq», «black/qora», «red/qizil», «green/yashil», с точки зрения их символических значений, функционирования во фразеологических единицах и коннотативных особенностей в английской и узбекской культурах. Также раскрывается метафорическое расширение цветовых лексем, их роль в формировании культурных стереотипов и значение как лингвокультурных кодов.

Результаты исследования способствуют выявлению универсальных и национально-специфических особенностей концепта цвета в двух языках.

Ключевые Слова: цветообозначение, прилагательные, лингвокультурология, сравнительный анализ, семантика, коннотация, метафора, национальная культура, фразеология, лингвокультурный код.

KIRISH

Til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik bugungi zamonaviy tilshunoslik, xususan lingvokulturologiya fanining eng muhim va dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Har bir til faqatgina fikrni ifodalash vositasi bo'lib qolmasdan, balki shu til egasi bo'lgan xalqning milliy tafakkuri, tarixiy tajribasi, urf-odatlarini, qadriyatlarini hamda dunyoni idrok etish usulini o'zida mujassam etgan murakkab tizim sifatida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan til birliklarini, xususan, leksik qatlamni o'rganish madaniy axborotni ochib berishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Rang-tus bildiruvchi sifat leksemalar tilning leksik-semantik tizimida alohida o'rin egallaydi. Ular nafaqat real borliqdagi ranglarni ifodalashga xizmat qiladi, balki insonning hissiy holati, baholash munosabati hamda madaniy qarashlarini ham aks ettiradi. Ranglar orqali ifodalangan ma'nolar ko'pincha oddiy denotativ ma'nodan chiqib ketib, ramziy, metaforik va konnotativ mazmun kasb etadi. Shu sababli rang nomlari turli tillarda turlicha madaniy yuklama va lingvokulturologik xususiyatlarga ega bo'ladi.

Ingliz va o'zbek tillarida rang-tus bildiruvchi sifat leksemalar qiyoslanganda, ular o'rtasida ham umumiy, ham milliy-madaniy jihatdan farqli xususiyatlar mavjudligi kuzatiladi. Masalan, "oq" va "white" birliklari ko'pincha poklik, tinchlik, ezgulik kabi ijobiy tushunchalar bilan bog'langan bo'lsa, "qora" va "black" leksemalari turli madaniy kontekstlarda ba'zan salbiy, ba'zan esa sirli va jiddiy ma'nolarni ifodalaydi. Shu bilan birga, har bir tilga xos frazeologik birliklar, metaforik ifodalar va barqaror birikmalar rang leksemalarining lingvokulturologik xususiyatlarini yanada chuqurlashtiradi.

Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillarida rang-tus bildiruvchi sifat leksemalarning lingvokulturologik jihatlari qiyosiy tahlil asosida o'rganiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi rang nomlarining semantik maydoni, ularning madaniy kod sifatidagi vazifasi hamda turli kontekstlarda hosil qiladigan ma'no o'zgarishlarini yoritishdan iborat. Shu orqali ikki til tizimidagi rang konseptining milliy va universal jihatlari ochib beriladi hamda lingvokulturologik yondashuv asosida ilmiy xulosalar chiqariladi.

ASOSIY QISM

Rang-tus bildiruvchi sifat leksemalar til tizimining eng qadimiy va ayni paytda eng universal qatlamlaridan biri bo'lib, ular insonning borliqni idrok etish tajribasi bilan bevosita bog'liq holda shakllangan. Lingvokulturologik yondashuvga ko'ra, rang nomlari faqat optik sezgi natijasini ifodalovchi birliklar emas, balki muayyan xalqning madaniy tafakkuri, tarixiy tajribasi, diniy qarashlari va ijtimoiy qadriyatlarini o'zida mujassam etgan murakkab semantik tizim hisoblanadi. Shu sababli rang-tus bildiruvchi leksemalar har bir tilda nafaqat denotativ, balki kuchli konnotativ va ramziy ma'nolar bilan boyigan.

Ingliz va o'zbek tillarida rang leksemalarining lingvokulturologik xususiyatlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ular umumiy universal asosga ega bo'lsa-da, madaniy yuklama jihatidan sezilarli farqlarga ega. Bu farqlar har bir xalqning tarixiy taraqqiyoti, diniy e'tiqodi, ijtimoiy munosabatlari va estetik qarashlari bilan izohlanadi. Ranglar inson ongida ma'lum "madaniy kod" sifatida shakllanib, til birliklari orqali avloddan avlodga uzatiladi.

"White/oq" leksemasi ikki tilda ham asosan ijobiy semantik maydonga ega bo'lib, poklik, tozalik, beg'uborlik, halollik, tinchlik kabi konseptlarni ifodalaydi. O'zbek madaniyatida "oq" rang ko'pincha ezgulik va ma'naviy poklik timsoli sifatida qaraladi ("oq ko'ngil", "oq yo'l").

Ingliz tilida ham "white" so'zi innocence, purity, peace kabi tushunchalar bilan bog'lanadi.

Biroq ingliz tilidagi ayrim frazeologik birliklarda “white” leksemasi soddalik yoki haqiqatni yashirish bilan bog‘liq ma’nolarni ham hosil qiladi (white lie – zararsiz, kichik yolg‘on).

Bu holat rang leksemasining madaniy kontekstga qarab o‘zgaruvchan semantikaga ega ekanligini ko‘rsatadi.

“Black/qora” leksemasi lingvokulturologik jihatdan eng murakkab semantik maydonga ega birliklardan biridir. O‘zbek tilida “qora” so‘zi ko‘pincha qayg‘u, motam, og‘ir hayotiy holatlar bilan bog‘lanadi (“qora kun”, “qora kiyim”), biroq ba’zi kontekstlarda kuch, jiddiylik va qat’iyat ma’nolarini ham ifodalashi mumkin. Ingliz tilida esa “black” so‘zi salbiy hodisalar bilan birga iqtisodiy va ijtimoiy terminologiyada ham keng qo‘llanadi (black market, black list, black mood).

Shu bilan birga, “black” ba’zan nafislik va rasmiylik belgisi sifatida ham ishlatiladi (masalan, “black tie event”). Demak, ushbu leksema ham ijobiy, ham salbiy konnotatsiyaga ega bo‘lishi mumkin bo‘lgan polisemantik birlikdir.

“Red/qizil” leksemasi esa emotsional jihatdan eng faol ranglardan biri hisoblanadi. O‘zbek tilida qizil rang hayotiylik, quvonch, bayramona ruh, sevgi va yoshlik timsoli sifatida qaraladi.

Masalan, an’anaviy madaniyatda qizil rang to‘y marosimlari va bezaklarda keng qo‘llanadi. Ingliz tilida esa “red” so‘zi kuchli hissiyotlar – ehtiros (passion), g‘azab (anger), xavf (danger) bilan bog‘lanadi (red flag, in the red, red alert). Bu holat rangning emotsional yuklamasi madaniy muhitga qarab turlicha talqin qilinishini ko‘rsatadi.

“Green/yashil” leksemasi esa ko‘proq tabiat, yangilanish va hayotiylik bilan bog‘liq universal ramz sifatida qaraladi. O‘zbek tilida yashil rang bahor, o‘shish, baraka va tabiat uyg‘onishi bilan bog‘lanadi (“yashil maydon”, “yashil daraxt”). Ingliz tilida ham “green” ekologiya, tabiat va barqaror rivojlanish bilan bog‘liq (green energy, green world). Biroq ingliz tilida ushbu leksema tajribasizlik va yangi boshlovchilikni ham ifodalashi mumkin (greenhorn). Bu esa rangning semantik kengayishi metaforik asosda shakllanganini ko‘rsatadi.

Rang-tus bildiruvchi leksemalarning muhim lingvokulturologik xususiyatlaridan biri ularning frazeologik birliklar tarkibida faol qo‘llanishidir. Har bir tilda ranglar asosida shakllangan barqaror birikmalar mavjud bo‘lib, ular milliy mentalitet va obrazli tafakkurni ifodalaydi. Masalan, ingliz tilida black sheep (oiladagi “boshqacha” a’zo), white-collar (aqliy mehnat xodimi), red tape (byurokratiya) kabi iboralar keng tarqalgan. O‘zbek tilida esa “oq ko‘ngil”, “qora ish”, “qizil yuz” kabi birliklar madaniy tasavvurlarni aks ettiradi. Bu frazeologizmlar rang leksemalarining faqat leksik emas, balki madaniy-semantik kod sifatida ham ishlashini tasdiqlaydi.

Shuningdek, rang leksemalarining metaforik kengayishi ijtimoiy ong va madaniy stereotiplar shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Ranglar orqali insonlar hodisalarni baholaydi, ijobiy yoki salbiy munosabat bildiradi hamda abstrakt tushunchalarni konkret obrazlar orqali tasvirlaydi. Bu jarayon til va tafakkur o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni yanada yaqqol namoyon etadi.

Umuman olganda, ingliz va o‘zbek tillarida rang-tus bildiruvchi sifat leksemalar bir tomondan universal fiziologik idrok asosiga ega bo‘lsa, ikkinchi tomondan chuqur milliy-madaniy semantik qatlam bilan boyigan. Ularning lingvokulturologik tahlili har bir xalqning ranglarni qanday idrok etishi, ularga qanday ma’no yuklashi va ularni til orqali qanday ifodalashini ochib beradi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalariga ko‘ra, ingliz va o‘zbek tillarida rang-tus bildiruvchi sifat leksemalar nafaqat leksik-semantik birliklar sifatida, balki chuqur lingvokulturologik mazmunga ega bo‘lgan muhim til unsurlari ekanligi aniqlandi.

Rang nomlari insonning real olamni idrok etish jarayoni bilan bog'liq bo'lsa-da, ular vaqt o'tishi bilan milliy madaniyat, tarixiy tajriba, ijtimoiy munosabatlar va qadriyatlar tizimi ta'sirida murakkab ramziy va metaforik ma'nolarni hosil qilgan.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, "oq/white", "qora/black", "qizil/red", "yashil/green" kabi asosiy rang leksemalari har ikki tilda umumiy denotativ asosga ega bo'lsa-da, ularning konnotativ va lingvokulturologik talqini sezilarli darajada farqlanadi. Bu farqlar har bir xalqning dunyoni idrok etish modeli, mentaliteti hamda madaniy tajribasi bilan bevosita bog'liqdir.

Shuningdek, rang-tus bildiruvchi leksemalar frazeologik birliklar tarkibida faol ishtirok etishi ularning madaniy kod sifatidagi ahamiyatini yanada kuchaytiradi. Ular orqali xalqning obrazli tafakkuri, baholash tizimi va hissiy munosabati til orqali ifodalanadi. Bu esa rang leksemalarining nafaqat lingvistik, balki kognitiv va madaniy hodisa ekanligini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, ingliz va o'zbek tillaridagi rang-tus bildiruvchi sifat leksemalarni lingvokulturologik jihatdan o'rganish tillararo umumiylik va milliy o'ziga xoslikni aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Bunday qiyosiy tadqiqotlar til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni chuqurroq tushunishga, shuningdek, turli madaniy tizimlarning semantik dunyoqarashini tahlil qilishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Maslova V. A. *Linguoculturology*. – Moscow: Academia, 2001.
2. Wierzbicka A. *Understanding Cultures through Their Key Words*. – Oxford University Press, 1997.
3. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. – Chicago: University of Chicago Press, 1980.
4. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. – Cambridge University Press, 2010.
5. Evans V., Green M. *Cognitive Linguistics: An Introduction*. – Edinburgh University Press, 2006.
6. Раҳматуллаев Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Тошкент: Ўқитувчи, 2006.
7. Ҳакимов М. Тилшунослик ва лингвомаданиятшунослик масалалари. – Тошкент: Фан, 2012.
8. Раҳимов Ғ. Умумий тилшунослик. – Тошкент: Ўзбекистон, 2015.
9. *Longman Dictionary of Contemporary English*. – Pearson Education.
10. *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. – Oxford University Press.